

НАУЧНО ИСТРАЖИВАЧКИ ПРОЈЕКАТ

**„НАЧЕЛА ДОБРЕ ВЛАДАВИНЕ – НАЧЕЛО
ПРАВНЕ СИГУРНОСТИ И НАЧЕЛО
ПРАВИЧНОСТИ“**

ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК - ПРОЈЕКАТ

Косовска Митровица
2018. године

НАУЧНО ИСТРАЖИВАЧКИ ПРОЈЕКАТ
*„Начела добре владавине – начело правне сигурности и начело
правичности“ за период 2016-2018. година*

Издавач:

Правни факултет у Приштини са привременим седиштем у Косовској
Митровици

За издавача

Проф. др Владан Михајловић, декан

Главни и одговорни уредник

Проф. др Владимир Боранијашевић, руководиоца пројекта

Секретар пројекта

Проф. др Јелена Беловић

Уређивачки одбор:

Проф. др Владан Михајловић

Проф. др Марија Крвавац

Проф. др Олга Јовић Прлаиновић

Проф. др Дејан Мирковић

Доц. др Саша Атанасов

Технички уредник

Младен Годоровић

Дизајн корица

Кварк Краљево

Штампа

Кварк Краљево

Тираж:

50 примерака

ISBN 978-86-6083-055-7

**Штампање овог зборника помогло је Министарство просвете, науке и
технолошког развоја Републике Србије**

Данијела ПЕТРОВИЋ*

347.771:602.9

ОДГОВОРНОСТ ЗА ШТЕТУ И ЊЕНА НАКНАДА

Апстракт: Економска анализа права има за циљ повећање ефикасности правног система и стварање подстицаја који би то омогућили. У анализи штетних догађаја, настале штете и њене накнаде, односно у анализи одштетног права, основни циљ примене економије јесте смањење трошкова штете и примена подстицаја којима се тај циљ може остварити. Критеријум оцене ефикасности облика одговорности представљају укупни друштвени трошкови штета. У циљу утврђивања ефеката примене појединих подстицаја и утврђивања ефикасног нивоа пажње економија је развила економске моделе одговорности који се зависно од тога ко предузима мере пажње, починилац штете или оштећени, могу поделити на унилатералне и билатералне. Утврђивањем одговорности стварају се услови за накнаду штете и врши алокација последица штетног догађаја. Применом правила одштетног права омогућава се интернализација екстернализованих трошкова штете.

Кључне речи: одговорност, унилатерални и билатерални модел одговорности, накнада штете.

УВОД

Савремени услови живота и рада повећавају могућност настанка штета. Колико год свако од нас био опрезан и понашао се у складу са стандардом разумне пажње¹ неретко бивамо оштећени, али и починиоци штета. Поред напора и тежње законодавца да регулативом превентивно утиче на смањење броја штетних догађаја, односно смањење ризика настанка штете, присуство штете немогуће је потпуно елиминисати. Динамика живота, али и број фактора који могу да доведу до настанка штета, и поред интензивног ангажовања законодавца, бројне ситуације у којима штетни догађаји настају остављају недовољно уређеним и прецизно регулисаним.

* Асистент, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, danijela.petrovic@pr.ac.rs

¹ Стандард или дужност разумне пажње пореди стварну пажњу починиоца штете са пажњом разумног човека у истим околностима. Стандард је у примени у common law систему, а у нашем правном систему прихваћено је објективно мерило за нехат. Више о томе у: О. Антић, *Облигационо право*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2012, 469.

Због чињенице да је штету неопходно надокнадити, односно због неопходности да неко сноси трошкове настале штете правилима одштетног права² врши се алокација ризика и утврђује ко подноси терет настале штете. Правним правилима се превентивно делује на могућност настанка штетних догађаја, односно креирају подстицаји потенцијалним починиоцима шете, али и појединцима који се могу наћи у полагају оштећеног. Настанку штетног догађаја својим понашањем могу допринети једна или друга страна, односно и једна и друга страна. Колико је свака од њих својим чињењем или нечињењем утицала на то да до штетног догађаја дође и да ли је одговорна за то, може се увидети утврђивањем одговорности. Одговорност³ подразумева да свако ко се не понаша у складу са правилима која у су датом друштву прихваћена мора сносити последице. Бити одговоран значи бити подложен праву. Понашање које није у складу са правилима подразумева одговорност за ефекте које условљава. Управо су ефекти и последице које одређено понашање условљава од кључног значаја приликом утврђивања да ли је дато понашање било у складу са правом или не.

Из угла законодавца одговорност је средство којим се врши прерасподела последица штетног догађаја,⁴ а основни циљ одговорности и закона који је регулишу јесте обештећење жртава које су неправедно претрпеле штету и одвраћање од поновних повреда које би изазвале даље штете.⁵

1. ЕКОНОМСКИ МОДЕЛИ ОДГОВОРНОСТИ

Уколико је до штете дошло, а приватни договор између починиоца штете и оштећеног отежавају или спречавају високи трансакциони

² Одштетно право дефинише услове под којима је нека особа овлашћена да захтева накнаду штете, уколико захтев за накнадом није заснован на уговорној одговорности за штету. Више у: Више о томе у: Hans-Bernd Schäfer, „Tort Law General“ у: Bouckaert, Boudewijn and De Geest, Gerrit (eds.), *Encyclopedia of Civil Law and Economics*, Volume II. *Civil Law and Economics*, Cheltenham, Edward Elgar, 2000, 807 p. ISBN 1 85898 985 X, 569.

³ У свакодневном животу одговорност се може јавити као морална, политичка, правна и слично. Правна одговорност подразумева да су прекршене правне норме, а зависно од права која су поврђена, односно од области у којој је дошло до повреде норми, правна одговорност се може посматрати као грађанска (коју посматрамо као уговорну или деликтну), кривична и друге. Кривична и грађанска одговорност су различите врсте одговорности које за основ могу имати исти догађај.

⁴ Више о томе у: М. Караникић, Мирић, *Кривица као основ деликтне одговорности у грађанском праву*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2009, 25.

⁵ Видети више у: Julius Sher Xern Yee, *An Economic Analysis of the Liability of credit rating agencies: A positive inquiry from a Kaldor-Hicks efficiency perspective*, <http://discovery.ucl.ac.uk/1553296/1/1%20Yee%20FINAL.pdf>

трошкови, применом правила одштетног права ствара се обавеза починиоцу штете да трошкове које је екстернализовао интернализује.

У економији су развијени модели одговорности за штету у оквиру кога се анализира објективна и субјективна одговорност починиоца штете.⁶ *Објективна одговорност* представља одговорност која може бити заснована без обзира на кривицу одговорног лица. Израз објективна одговорност усталио се у правној теорији и пракси, иако законодавац говори о одговорности без обзира на кривицу. У правној теорији се може наићи на ставове да претпоставке на којима може бити заснована одговорност могу бити објективне, али да сама одговорност не може бити објективна.⁷ Објективна одговорност у нашем праву испољава се у свом основном виду као одговорност од опасне ствари или опасне делатности, као и у изведеним облицима одговорности за ствари са недостатком, одговорност ималаца власника моторних возила за коју су претрпела трећа лица у случају удеса, одговорност државе за штету од јавних демонстрација и манифестација, терористичких аката и сл. Облици објективне одговорности предвиђени су и регулисани ЗОО.⁸

Субјективна одговорност заснована је на кривици⁹ починиоца штете за насталу штету. Појам кривице није јасно дефинисан, ни законски одређен. Међу теоретичарима који за предмет своје анализе имају кривицу указано је на постојање свести о одговорности за сопствене поступке, али није јасно дата дефиниција шта све појам кривице обухвата.

Закон кривицу степенује према интензитету на *намеру* (умишљај) или *непажњу* (нехат). Када је штетна радња причињена свесно и намерно, са жељом да се причини штета у питању је *директна* намера. Ако је штетник свесно и намерно починио штетну радњу, али није за циљ имао и саму штету реч је о *евентуалној* намери. Непажња постоји када је штета настала као последица непажње или немерног поступања починиоца штете. Члан 154.

⁶ *Субјективна одговорност*, односно одговорност по основу кривице према Јакову Радишићу представља основно правило у савременом праву, док је *објективна одговорност* изузетак, без обзира на њен практичан значај и опсег. Више о томе у: Ј. Радишић, *Облигационо право*, Номос, Београд, 2004, 194.

⁷ Став Михајла Вуковића у: М. Караникић, Мирић, *Објективна одговорност за штету*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2013, 10.

⁸ *Закон о облигационим односима* – ЗОО, Службени гласник СФРЈ, бр. 29/78, 39/85, 45/89, Сл. лист СРЈ, бр. 31/93, и Сл. лист СЦГ, бр. 1/2003-Уставна повеља;

⁹ Кривица оштећеног се у нашој правној теорији посматра као околност за искључење или ограничење одговорности за причињену штету. Више о томе у: Ј. Радишић, *op. cit.* 233-235.

став 1. ЗОО предвиђа обавезу накнаде штете, уколико починиоц штете не докаже да је настала без његове кривице. Законом се кривица за штету претпоставља, што значи да је терет доказивања да кривица не постоји на самом штетнику. Доказивањем и утврђивањем кривице установљава се одговорност починиоца штете и оштећеног. Одговорност за штету може бити приписана починиоцу штете, оштећеном али може бити и сразмерна, односно пропорционална, што је основа за накнаду настале штете.

Теоретичари економске анализе права развили су економске модели одговорности који се могу посматрати као *унилатерални* и *билатерални*. У првом случају, код унилатералног модела одговорности, мере пажње може да преузима једна страна, починилац штете или оштећени. Да ли ће, и која од страна предузимати мере пажње којима би се штетни догађаји или настанак штета смањило, условљено је подстицајима, односно правилима одштетног права. У анализи унилатералног модела полазимо од претпоставке да мере пажње предузима починилац штете. Предузимање пажње подразумева ангажовање ресурса од стране починиоца штете чијим би трошењем остварена пажња била на вишем нивоу. Повећани ниво пажње води смањењу вероватноће настанка штете, али и величине, односно новчане вредности штете.

Суштина економских модела јесте у утврђивању врста одговорности којима се новчани износи штета могу смањити, чиме би се укупни трошкови штете минимизирали. Применом економских модела одговорности на поједностављен начин утврђују се ефекти примене појединих подстицаја и утврђује ниво пажње који условљава најниже укупне друштвене трошкове. Укупне друштвене трошкове чине трошкови предострожности, односно предузетих мера пажње и очекиване вредности штете. Очекивана вредност¹⁰ штете представља производ новчаног израза штете и вероватноће њеног наступања. Ако са $p(x)$ обележимо вероватноћу настанка штете, са $A(x)$ новчани износ настале штете, очекивана вредност штете $D(x)$ једнака је њиховом производу, односно $p(x) \cdot A(x)$. Укупни трошкови чијој се минимизацији тежи могу се изразити

$$\min TC = x + D(x).$$

У условима билатералног модела обе стране могу да предузимају пажњу, што значи да могу да улажу у своју безбедност, односно повећање нивоа пажње и предострожности и тиме смање могућност настанка штетних

¹⁰ Примена појма очекивана вредност указује на то да се не може са сигурношћу знати да ли ће до штете доћи и колика ће она бити. Појам очекивана не указује на то да се штети надамо и очекујемо је, али да у складу са тим колико пажње предузимамо, може увидети вероватноћа њеног настанка, као и њен обим и новчани израз.

догађаја. Повећан ниво пажње подразумева повећана улагања времена, новца и других ресурса. Претпоставка од које се пошло у унилатералном моделу предострожности подразумевала је предузимање мера пажње само једне од страна у штетном догађају, починиоца штете или штетника. Утврђивање одговорности засноване на оваковој претпоставци јесте значајно, али су за насталу штету врло често одговорне обе стране, те је и предузимање пажње обеју страна реалније и прихватљивије. Коа пример може нам послужити реална животна ситуација. Ако пођемо од претпоставке да је до настанка штете дошло у саобраћајној незгоди у којој је аутомобил ударио пешака, за адекватну накнаду штете неопходно је утврдити одговорност возача (да ли је возио у складу са свим правилима која регулишу област саобраћаја и управљања моторним возилом, понашао се онакао као се понаша разуман човек), али и одговорност пешака који је због неправилног прелажења улице или других разлога такође, могао да допринесе настанку штетног догађаја. Утврђивањем одговорности сваке од страна утврђује се основа за алокацију трошкова који су поводом штетног догађаја настали.

Функција трошкова у билатералном моделу, који подразумева предузимање пажње од стране починиоца штете и оштећеног има облик

$$SC = w_v x_v + w_i x_i + p(x_v, x_i) A$$

Предузимање пажње обеју страна водиће смањивању укупних трошкова штетних догађаја. У случају не постојања одговорности починиоца штете не постоји разлика у односу на унилатерални модел одговорности.

Приликом предузимања пажње најпре се инвестира у мере које ће имати највећи ефекат на смањење ризика од настанка штета, а касније и у мере које су мање ефикасне. То указује да пажња има опадајућу маргиналну корист у смислу смањења ризика.

У односу трошкова и користи од предузетих мера пажње неопходно је утврдити ефикасан ниво. Ефикасан ниво пажње је ниво на коме је трошак повећане пажње (маргинални трошак) изједначен са смањењем трошка очекиване штете (маргинална корист).¹¹ Новчана јединица уложена у повећање нивоа пажње изнад нивоа ефикасне пажње, смањује очекивану штету за мање од једне новчане јединице, што води порасту укупних друштвених трошкова. *Израчунавањем првог извода укупних трошкова можемо добити математички израз ефикасног нивоа пажње.*

$$SC = wx + p(x)A$$

¹¹ А. Мојашевић, Економска анализа накнаде штете, Правни факултет Универзитета у Београду, *магистарска теза*, 2009, 114.

$$w = -p(x^*)A$$

Анализа унилатералног модела предострожности подразумева предузимање мера пажње од стране оштећеног (у случају када не постоји одговорност починиоца штете), али и починиоца штете, с обзиром на то да његово понашање одређује *вероватноћу* и *интензитет* настанка несреће.¹² Уколико не постоји одговорност починиоца штете за насталу штету, он неће имати подстицаја за предузимањем мера пажње. То указује на неопходност предузимања мера пажње од стране оштећеног, који ће предузимати пажњу све док се не изједначе гранични трошкови са граничним користима. Претпоставка да оштећени не може да оствари накнаду јер не постоји одговорност починиоца штете, указује на то да оштећени интернализује маргинални трошак предузимања мера пажње, што води постизању ефикасног нивоа пажње.

Поред не постојања одговорности анализом се утврђује накнада штете у случају објективне одговорности починиоца штете. У овом случају трошкове штете екстернализује оштећени, а интернализује починиоц штете. Због чињенице да сноси последице свог понашања што подразумева накнаду настале штете, починиоц штете предузима мере којима остварује ефикасан ниво пажње. Утврђивањем одговорности починиоца штете оштећени бива ослобођен одговорности, те је његов ниво пажње једнак нули, односно он не предузима никаква мере пажње којима би штета могла превентивно да буде смањена.

Примена правила које прописује објективну одговорност починиоца штете и право на потпуну накнаду оштећеног, води екстернализацији трошкова штете од стране оштећеног, и узрокује интернализацију трошкова штете од стране починиоца штете. У условима примене објективне одговорности оштећени с обзиром на то да не сноси губитке, не предузима никакве мере предострожности, док је починиоц штете суочен са одговорношћу и накнадом укупне штете, спреман на предузимање ефикасног нивоа пажње.¹³

Чињеница да сноси последице свога понашања и одговорност за насталу штету починиоца штете и оштећеног подстиче на повећање нивоа пажње и предострожности и обрнуто, уколико неће бити одговорни за насталу штету, ни сносити трошак њене накнаде, нико од њих неће бити спреман да превентивно улаже додатне напоре и ресурсе у циљу спречавања настанка штетног догађаја.

¹² А. Мојашевић, *op. cit.*, 2009, 117.

¹³ А. Мојашевић, *op. cit.*, 120 и даље.

2. НАКНАДА ШТЕТЕ

Причињену штету неопходно је надокнадити. Накнада се без обзира на то која је штета начињена (материјална, нематеријална) своди на њен новчани израз, односно новац. Материјална штета представља штету на имовини оштећеног, односно оном што оштећени има, док нематеријалном штетом бива повређено оно што оштећени јесте, његово име, част, углед, достојанство и сл.¹⁴ Материјална штета се може јавити као стварна штета или измакла добит. Накнада материјалне штете остварује се натуралном реституцијом и новчаном реституцијом, односно новчаном надокнадом штете. Суштина натуралне реституције је у враћање у пређашње стање, односно стање пре штетног догађаја. Нашим правом даје се предност натуралној реституцији, а уколико је немогуће стање вратити у пређашње, неопходно је проценити штету и надокнадити процењени износ.¹⁵ Процена и накнада штете једноставнија је у случају материјалне штете, док је у случају нематеријалне штете, због чињенице са су бол и страх субјективне категорије својствене сваком човеку, као и то даи људи различито доживљавају, тешко мерљиви и квантитативно одредиви. Накнада нематеријалне штете остварује се моралном и новчаном сатисфакцијом. Без обзира на облик и обим штете накнада треба да обезбеди оштећеном да после надокнаде оштећени буде у полошају каквом би био да до штет није ни дошло.

Од момента настанка штете до остваривања права на њену накнаду, односно исплату накнаде оштећенима, протекне одређено време у коме је новчани износ остварене накнаде под утицајем инфлације и затезних камата. Из тог разлога је нужно у условима инфлације извршити ревалоризацију¹⁶ вредности накнаде, односно обрачунати затезну камату¹⁷ уколико дође од

¹⁴ Ј. Радишић, *Облигационо право*, Номос, 2004, 199.

¹⁵ О. Антић, *Облигационо право*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2012, 516.

¹⁶ У нестабилним привредама због присуства инфлације долази до смањења вредности новца. Ако је од настанка штете до пресуде и исплате накнаде штете протекао одређени временски период у коме је дошло до *пада* куповне вредности новца, неопходно је извршити *ревалоризацију* како би се одржала реална вредност новца. У циљу одржавања реалне вредности новца примењују је *златна* или *индексна* клаузула. Више о томе у: Ј. Радишић, *op. cit.*, 65.

¹⁷ Уколико је у исплати новчаног дуга из уговорног или вануговорног односа дошло до кашњења настаје обавеза дужника (починиоца штете) да повериоцу (оштећеном) исплати *затезну* камату. Функција затезне камате се различито тумачи. Према једном схватању затезна камата новчана казна за неуредне дужнике, те се сматра средством појачања уговорне дисциплине дужника, док је према другом тумачењу затезна камата накнада за штету која је настала због дужникове доцње. Затезна камата регулисана је Законом о затезној камати „Сл. гласник РС“ бр. 119/2012.

застоја у исплати накнаде.¹⁸ Затезна камата за правичну накнаду нематеријалне штете почиње да тече од дана доношења првостепене пресуде којом је накнада одређена. Из тог разлога је нужно да суд приликом одређивања правичне накнаде узме у обзир и време које протекне од настанка шете до доношења пресуде, како се не би догодило да због монетарних фактора и тржишних промена остварена накнада не буде у складу са насталом штетом.¹⁹

ЗАКЉУЧАК

Економским моделима економска анализа права испитује ефекте различитих облика одговорности за непажњу. Облици одговорности за непажњу разликују се у зависности од тога да ли се утврђује кривица починиоца штете или и кривица оштећеног. Свака од страна у штетном догађају може својим понашањем да допринесе настанку штете, или да спречи њен настанак и минимизира будућу штету. Одговорност за штету може бити приписана починиоцу штете, оштећеном али може бити и сразмерна, односно пропорционална, што је основа за накнаду настале штете. Различити облици одговорности имају различите ефекте на трошкове штете, а циљ економске анализе права и модела одговорности је минимизовање укупних друштвених трошкова штете. У том смислу инсистира се на превенцији штетних догађаја, али и примени облика одговорности у складу са захтевима сваког конкретног случаја.

¹⁸ Стопа затезне камате утврђује се на основу стопе раста цена на мало (изражене у коефицијентима а утврђене од стране статистичких организација) и фиксне стопе од 0,5% месечно примењене на стопу раста цена на мало. Примена затезне камате предвиђена је и чланом 277. ЗОО. Више о затезној камати у: З. Петровић, Н. Петровић, Накнада због смрти, телесне повреде или оштећења здравља, Југословенски преглед, 2008, 105.

¹⁹ Билтен судске праксе Врховног суда Србије, Тридесет година примене Закона о облигационим односима у судској пракси, бр. 3/2008. 67 и даље.

Danijela PETROVIĆ

Assistent, Faculty of Law,

University of Pristina temporarily settled in Kosovska Mitrovica

LIABILITY FOR THE DAMAGE AND ITS COMPENSATION

Summary

Economic models of economic analysis of law examine the effects of different forms of accountability for negligence. The forms of liability for negligence vary depending on whether the guilt of the perpetrator or the guilt of the injured party is determined. Each party in a harmful event can, by its behavior, contribute to the occurrence of the damage, or to prevent its occurrence and minimize future damage. Liability for damages can be ascribed to the perpetrator of the damage, the injured party, but it may also be proportional, which is the basis for compensation for the occurred damage. Different forms of liability have different effects on the cost of the damage, and the objective of economic analysis of rights and liability models is to minimize total social costs of the damage. In that sense, there is insisting on the prevention of harmful events, but also on the application of a form of liability in accordance with the requirements of each particular case.

Keywords: liability, unilateral and bilateral model of liability, compensation of damages.

ЛИТЕРАТУРА

О. Антић, Облигационо право, Правни факултет Универзитета у Београду, 2012;

Ј. Радишић, *Облигационо право*, Номос, Београд, 2004;

Bouckaert, Boudewijn and De Geest, Gerrit (eds.), *Encyclopedia of Civil Law and Economics*, Volume II. *Civil Law and Economics*, Cheltenham, Edward Elgar, 2000, 807 p. ISBN 1 85898 985 X;

М. Караникић, Мирић, *Кривица као основ деликтне одговорности у грађанском праву*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2009;

М. Караникић, Мирић, *Објективна одговорност за штету*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2013;

А. Мојашевић, Економска анализа накнаде штете, Правни факултет Универзитета у Београду, *магистарска теза*, 2009;

З. Петровић, Н. Петровић, Накнада због смрти, телесне повреде или оштећења здравља, Југословенски преглед, Београд, 2008;

Билтен судске праксе Врховног суда Србије, Тридесет година примене Закона о облигационим односима у судској пракси, бр. 3/2008;

Закон о облигационим односима – ЗОО, Службени гласник СФРЈ, бр. 29/78, 39/85, 45/89, Сл. лист СРЈ, бр. 31/93, и Сл. лист СЦГ, бр. 1/2003-Уставна повеља;

Законом о затезној камати „Сл. гласник РС“ бр. 119/2012.